

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Egy karrierdiplomata a
Horthy-korszakban:
Újpétery Elemér (1911-2001) életpályája

Uzonyi Anita

Témavezető: Dr. Barta Róbert

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen,
2023

I. A kutatás célja

A dolgozat célja, hogy Újpétery Elemér életútját prezentáljam, diplomata tevékenységén keresztül. Újabb, eddig aligha ismert adalékokkal bővítsem az eddig is ismert, Magyarország külpolitikáját érintő szakmunkák listáját. Követi jelentésein, levelezésein keresztül egy új nézőpontra keresztül vizsgálható a datált korszak külpolitikai mechanizmusa, és jelen munkámba egy másodvonalat képviselő politikus életútja élvez prioritást.

Az 1937-1942 közötti korszakban egy korpépet adok az adott korszakban kialakult diplomáciai karban betöltött szerepvállalásáról, illetve célul tűztem ki az általa betöltött pozíciók ismertetését és kapcsolati hálóinak feltárását. 1942-től Lisszabonban tevékenykedik, így a hátszági folyamatok nem elválaszthatók életpályájától, ily módon két pólusává válik a kutatás, a tér függvényében: egyrészt adottak a körülmények Magyarország viszonyaiban, ámbátor korántsem elhanyagolhatónak mondható a Portugáliában bekövetkezett változások – bár kétségkívül utóbbi mégis kisebb szerephez jut munkámban. Jelen három évben nem csak leíró jelleggel kívánom közölni a tevékenységét, hanem kvalitatív módszerekkel, mélyebbre ásva primer források felhasználásával bemutatni tevékenységét Lisszabonban, ahol kapcsolatainak jelentősége felértékelődik és politikai pálfordulása igen egyedinek mutatkozik a korszakban.

A kutatás a rendelkezésre álló és alternatívaként jelen lévő források tekintetében is igen strukturált. A forráscsoportokat az adott fejezetek tartalma határozza meg, ily módon a levéltári és szakirodalmi munkákon túlmenően, memoárok, magán – és hivatalos levelezések, fotóanyagok, illetve bizonyos szintű sajtóanyag is bővíti az általam felhasznált források számát. Elsődlegesen a korabeli memoárok, ego-dokumentumok sajátosságai lévén a forráskritikai eszközeivel operálok, a nagymértékben jelen levő szubjektumok kizárása és az objektivitást megtartása érdekében.

Újpétery Elemér tevékenységének megítélése eléggé differenciált, mind a kortársak, mind az utókor részéről. Ily módon, az említett forráscsoportok nemcsak az eseménytörténet új nézőpontját kínálják fel, hanem Újpétery Elemér személyes jelenléte is feltűnik ezekben a dokumentumokban, ezáltal több kvázi korabeli „személyes vélemény, tapasztalat” visz közelebb megismeréséhez, amelyek esetenként szembeállíthatók egy utókor által kreált ténnyel, így ezáltal egy sokkal hitelesebb képet kaphatunk.

Ugyanakkor egyéb kérdésekre is igyekszem választ adni a fentebb említett fejezetekben:

1. Mennyi mozgástérrel rendelkezett Újpétery Elemér külügyi szolgálata során?
2. Mi jellemezte társadalompolitikai nézeteit?
3. Hogyan értékelte Újpétery a náci állam külpolitikáját, illetve ezen a téren, módosult-e és, ha igen, hogyan gondolkodása?
4. Újpétery, hogyan viszonyult a diplomácia karban és a politikai elitben szereplő hivatali feletteseihez?

Jelen kérdésekre adott válaszok nemcsak Újpétery Elemér személyéhez és tevékenységéhez visznek közelebb, hanem a magyar külpolitika változásainak megértését is elősegítik.

II. Felhasznált források és munkamódszerek

Fő forrásbázisomat a primer források alkotják, nevezetesen személyes-és politikai hagyatéka, a Magyar Nemzeti Levéltár külpolitikai osztályának irat anyaga, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának dokumentumai illetve haszonnal vettem igénybe a National Archives iratanyagát is.

Az egymástól eltérő természetű forráscsoportok is erősítik a téma strukturált felépítését. A korszak külpolitikai témájú írásainak zöme Pritz Pál munkásságát dicsérik, akinek szakmai tevékenységének beillesztése szükségszerű kutatásom során.

Pritz Pál munkássága mellett a külpolitikai eseményeket átfogó szintéziseket is beépítem, bár ezek nem specifikusan, sokkal inkább általános, tényszerű megközelítéssel járulnak hozzá dolgozatom teljességéhez. Itt említem meg Zeidler Miklós munkáit, Juhász Gyula Magyarország történetét és külpolitikáját célzó munkáját. A szakavatott történészek tollából származó szakmunkák közül az egyik és legfontosabb az Ablonczy Balázs Teleki Pálról született életrajzi munkája. Nem csak műfajában hasonul az általam írt politikai pályáívhez, de központi alakjának, Teleki Pálnak is fontos szerepe volt Újpétery Elemér életében. A könyv módszertanában, szerkezetében és tartalmában is követendő minta számomra Újpétery Elemér tekintetében, ugyanakkor más szempontból is releváns: rávilágít arra a tényre, hogy valóban bizalmas kapcsolatban állt Újpétery Elemér Teleki Pállal.

Joó András munkái -aki elsősorban 20. századi diplomáciatörténettel foglalkozik, illetve a Kállay-kormány külpolitikai lépéseiről számol be - szintén nélkülözhetetlenek kutatásom során. Olyannyira, hogy a brit politikai hadviselésről is beszámol Magyarország és Románia irányába. Újpétery Elemér esetén az angol kapcsolatok kiaknázásának igénye nő, ugyanis a kiugrási kísérlet aktív résztvevőjeként tarthatjukszámon, így módon a brit politika feltárása kulcsfontosságú dolgozatom eredményességének szempontjából. Joó András Ullein-Reviczky Antal feleségének naplóját és Szent-Iványi Domokos kéziratát felhasználva hoz hasznos adalékokat Újpétery Elemér kapcsán. Így módon munkáinak, és eredményeinek beépítése elengedhetetlenné váltak kutatásomban. Tóth Imre írása egyáltalán nem számít általánosnak a korszakot célzó történeti munkák sorában. Nemcsak Kánya Kálmán életéről, pályájáról számol be, hanem említést tesz Újpétery Elemérről és hivatkozik is rá.

A kapcsolati hálók kifürkészésében és annak módszertanában két további munka állt rendelkezésemre, amelyek főképp a társadalomtudomány eszközeivel közelítik meg és állítják fel a különböző viszonyrendszereket. Rab Virág és Kiss László – az MTA Társadalomtudományi Intézet munkatársa – foglalkoznak a kapcsolati hálók kérdéskörével.

Releváns munka *Judith, Listowel: Crusador in the secret war* című könyve. Újpétery Elemér bizonyítottan jó kapcsolatot ápolt a lengyel ezredessel, kriptográfussal, Jan Kowalewskivel. A kötet, számomra releváns része a „*Detaching the Setallites-Hungary*”, ami Magyarország függetlenedését célozza. A magyar kiugrási kísérlet ideje alatt mindvégig kapcsolatba állt Wodianer Andorral és Újpétery Elemérrel.

A témámmal kapcsolatban – szakmunkákon túlmenően – gazdag iratállománnyal rendelkezik a Magyar Nemzeti Levéltár Külpolitikai Osztálya illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára illetve a National Archives egyaránt.

Újpétery Elemér kortársai is gazdagították visszaemlékezéseikkel a rendelkezésemre álló források bázisát, ezek értelmezése megfelelő forráskritika alkalmazásával érhető el.

Újpétery személyes- és politikai hagyatékának kezelése is nagy megfontolást igényel. A személyes hagyatékát húga – Albert Sándorné Újpétery Edit adományozta nekem, amely főképpen fényképekből, levelekből áll, ami természetesen tagadhatatlanul részét képezi Újpétery életének, ugyanakkor esetleges hibáit, fals döntéseit, negatívan alakuló kapcsolatait, rosszakaróinak nevei ezekből a dokumentumokból nem nyerhetők ki. Személyes hagyatéka elsősorban családi háttéréhez, iskolai éveéhez és fiatalkorához visz közelebb. Politikai hagyatéka már sokkal inkább objektív megközelítés lehetőségét feltételezi. Szóban forgó anyagot az érdi Földrajzi Múzeumban kutattam fel. Követi jelentéseket, hivatalos illetve félhivatalos leveleket tartalmaz. Ezek dokumentálása főképpen 1942-től tapasztalható és Lisszabonból íródtak. Tartalmukat tekintve is gazdagítják a történettudomány forrástárát és egyrészt európai viszonylatban tárgyalják a mindig aktuális helyzetképet, másrészt bizonyítják, hogy Magyarország gazdasági, társadalmi, eszmetörténeti értelemben is irreverzibilisen megváltozott. Ennek a változásnak a résztvevőjeként kezdte el karrierjét Újpétery Elemér is és így válik érdekessé, hogyan vett egy nagy fordulatot az 1940-es évek elején és hogyan vált elsődlegessé számára az angolszász orientáció, és öltötte le a szélsőjobboldali beállítottság jellemvonásait.

A levéltári anyagok felkutatásával, a személyes-és politikai hagyaték feltárásával sikerült az Újpétery Elemér által őrzött teljes iratanyagot feltárnom, felhasználnom. Jelen iratok, követi jelentések a birtokomba vannak, a vonatkozó fejezetekbe beépítem azokat.

III. A disszertáció eredményei

Az általam felvázolt hipotézisek egyike a politikai szemléletváltására irányult, amely a források tükrében megalapozottnak tűnik. Számos általa közölt dokumentum beszámolt arról, hogy ő maga is az angolszász irányvonalat támogatta, és korábbi radikális jobboldali beállítottságát – bár nem tagadta, hogy létezett – de elhagyta. Ebből a feltevésből következik apolitikai beállítottságát érintő következő problematika. Az Állambiztonsági Levéltár iratai feltételezik, hogy Újpétery Elemér német ügynök volt, közvetlen kapcsolatban állt számos SDügynökkel diplomata tevékenysége során. Ugyanakkor kutatási eredményeim cáfolják az ilyen szintű német elkötelezettséget, feltételezéseim a kommunista rendszer manipulációjához vezetnek, amely számos Horthy-korszakban tevékenykedő diplomatát, politikust a fasiszta rendszer híveként állított be. Az általam felállított harmadik hipotézis is szorosan összekapcsolódik az előző két felvetéssel, arra kerestem a választ kutatásom során, hogy Újpétery Elemér mennyire volt német és angol barát? Ez a kettősség az egész politikai pályájátátszötte, és Újpétery Elemér kettős megítélése források tükrében is tapasztalható, így csak árnyalni lehet ezt a problematikát, teljesen megfejtetni aligha.

A rendelkezésemre álló források alapján két, kronológiailag elhatárolt részre bontottam a karrierjét a probléma feloldásához. Egyrészt magyarországi tevékenységére, amely egyértelműen a németbarátság jegyében telt el, egészen Teleki Pál miniszterelnökségéig, aki nagy hatást gyakorolt Újpétery Elemérre, így 1941-től egyre inkább kezdett elhatárolódni a németektől, de konkrét angol szimpátia még nem alakult ki. 1942-től már az angolszász kapcsolatok igénye egyre nagyobb súllyal volt jelen saját politikai gondolkodásában is, így a lisszaboni évek főképpen ebben a jegyben teltek el. Ugyanakkor, míg politikai szempontból és Magyarország jövőjét tekintve valóban az angolszász diplomáciát üdvözte, addig társadalmi szempontból, érzékenyen reagálva a szociális reformokra – mindvégig jobboldali beállítottságú maradt. Karrierdiplomataként felismerte, hogy a nyugati orientáció jelenti egyedül Magyarország jövőjét, azonba gondolkodásában, eszméjében mindvégig megmaradt jobboldali beállítottságú személy.

Mindenesetre elmondható, hogy valóban egy célt tartott szem előtt: az ország szuverenitásának megtartását, a stabil külpolitikai irányvonal kialakítását, és 1942-től az angol orientáció prioritását. Erről árulkodnak levelei is, az azokban megfogalmazott kritikák, amikre már külföldi szolgálata kezdete óta felhívta a magyar vezetőség figyelmét. Ámbár, Újpétery építő javaslatai nem minden esetben kritikán felüliek, ugyanakkor a szélsőséges

elemek megfékezése, Magyarország jobb sorsáért tett intézkedések mindenképp hozzájárulnak a diplomata pozitív megítéléséhez.

Diplomata pályája abszolút nem jellemezhető közészerűként, hiszen tehetségének és a korszak körülményeinek hatására igen felívelő pályát futott be. Kapcsolatai is szerteágazóak, exponált pozícióval rendelkező politikussokkal állt bizalmi és munkatársi kapcsolatba. A Horthy-rendszer bel – és külpolitikájában vezető szerepet játszó politikusok döntéseinek miértjét, azok mozgatórugóját is tisztábban láthatjuk Újpétery Elemér életútjának megismerése során. Egy olyan történelmi időszak kontextusába illeszthető be pályája, amely a történettudomány számára mai napig vethet fel kérdéseket és bár másodvonalbeli politikus volt, korántsem vethető rá a „szürke eminenciális” megítélés.

Utolsó felvetésem arra fókuszált, miszerint új karriertípusba illeszthető be Újpétery Elemér pályafutása. Ez a felvetés csak részben igazolható, az új karriertípus igazolhatóságát megalapozta az új diplomáciai kar felállítását célzó igények 1918 után, amely egy önálló magyar Külügyminisztérium kötelekében valósult meg. Emellett származásánál fogva a diplomata hivatást nem is választhatta volna, ez is az új körülményeknek volt köszönhető. A diplomatakat és a diplomataképzést érintő megváltozott körülmények között kezdte meg pályafutását és járta végig a kijelölt utat. Itt elsődlegesen a technikai háttér az, ami alapján új karriertípusként értelmezhető pályája, gyakorlati szempontból a diplomáciai feladat nem változott a korábbi – akár az OMM ideje alatt – bevett gyakorlattól.

Megítélését tekintve a kutatásokból kiderült, hogy a korszakban feletteseivel való kapcsolatai valóban pozitívak voltak, míg kortársaival aligha alakított ki jó kapcsolatot. Levelezéseit is főképpen a félhivatalos – és hivatalos írásai teszik ki, baráti levélváltásai aligha vannak. Napjainkban, a róla szóló emlékezések már sokkal inkább pozitívabb hangvételt tanúsítanak, sok esetben apologizálják Újpétery Elemér személyét – főképpen a német barátsága tekintetében - személyes találkozásaim során készített interjúk is ezt az állítást támasztották alá. Az állítást, miszerint 1945 után politikailag teljesen semleges maradt, - nem nyilatkozott, nem csatlakozott semmiféle emigrációs politikai szervezethez, - bizonyítják a családjához írt levelei, visszaemlékezése és maga a tény, hogy 1983-ban hazatérhetett – mindenfajta megtorlás nélkül – Magyarországra.

Nyilvántartási szám: DEENK/468/2022.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Uzonyi Anita
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10083546

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

1. **Uzonyi, A.:** Új generáció az 1918 utáni külügyi szolgálatban: Újpétery Elemér pályája.
In: Történelmi emlékezet és rendszerváltások : Hatalmi és politizálási alternatívák a 20. századi Magyarországon: Város és vidék. Szerk.: Barta Róbert, Csiszár Imre, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 117-134, 2020. ISBN: 9789634902485
2. **Uzonyi, A.:** Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásának hatása a magyar diplomáciára.
In: Az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása 1918-ban : Konfliktusok és megoldási kísérletek. Szerk.: Barta Róbert, Kerepeszki Róbert, Pintér Zoltán Árpád, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet, Debrecen, 139-154, 2019. ISBN: 9789634901341
3. **Uzonyi, A.:** Újpétery Elemér az emigrációban.
In: A 16 éves PEME XIX. PhD - Konferenciájának előadásai. Szerk.: Koncz István, Szova Ilona, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest, 374-379, 2019. ISBN: 9786155709098

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

4. **Uzonyi, A.:** Újpétery Elemér lisszaboni tevékenysége (1942-1945).
Tört. Tanulm. 29, 322-344, 2021. ISSN: 1217-4602.

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

5. **Uzonyi, A.:** Újpétery Elemér diplomata karrierútja.

In: Tavaszi Szél = Spring Wind 2019. Szerk.: Bihari Erika, Molnár Dániel, Szikszai-Németh
Ketrin, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 788-794, 2020. ISBN:
9786155586620

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.11.16.

